

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ПОЛІСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ**

Факультет лісового господарства та екології
Кафедра екології

Кваліфікаційна робота
на правах рукопису

СУБОТОВИЧ ІВАННА МИКОЛАЇВНА

УДК 504.03:316.6

**КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА
ВПЛИВ ФАКТОРІВ НАВКОЛИШНЬОГО СЕРЕДОВИЩА НА
ЗАЛЕЖНОСТІ У МОЛОДІ ЖИТОМИРСЬКОЇ ОБЛАСТІ**

101 «Екологія»

Подається на здобуття освітнього ступеня магістра

Кваліфікаційна робота містить результати власних досліджень. Використання ідей, результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело

(підпис, ініціали та прізвище здобувача вищої освіти)

Науковий керівник:
Валерко Руслана Анатоліївна
доцент, к.с.-г.н.

Житомир – 2022

АНОТАЦІЯ

Суботович І. М. Вплив факторів навколишнього середовища на залежності у молоді Житомирської області.

Кваліфікаційна робота на здобуття освітнього ступеня магістра за спеціальністю 101 «Екологія». – Поліський національний університет, Житомир, 2022.

Оцінка впливу факторів навколишнього середовища на формування залежностей у молоді Житомирської області проходила на основі результатів соціологічного опитування, у якому взяло участь 250 підлітків, більшість із яких були віком від 20 до 25 років, а саме 43,3 %. 59,6 % опитуваних були жіночої статі, а 62,5 % опитуваних мешкають у місті.

У результаті опитування було встановлено, що не вживали ніколи у житті алкоголь лише 10 %, пробували курити 56,7 %, 7 % - пробували наркотичні речовини та щоденно вживають каву майже 40 % опитуваних підлітків Житомирщини. Для більшості опитуваних продовольчі магазини, у яких можна придбати алкогольні напої, цигарки та каву знаходяться на відстані від 50 до 100 м, що робить ці речовини більш доступними. 30 % молоді та підлітків стверджують, що на відпочинку будуть споживати більше алкоголю, ніж у повсякденному житті, що свідчить про безпосередній вплив факторів навколишнього середовища на формування залежностей. Досвід вживання алкогольних напоїв, наркотичних речовин та куріння у містах є вищим, ніж у сільських населених пунктів

Ключові слова: екологічна справедливість, навколишнє середовище, куріння, алкоголь, наркотичні речовини, кава, доступність.

SUMMARY

Subotovych I.M. Influence of environmental factors on addictions among youth of Zhytomyr region.

Qualification work for obtaining a master's degree in the specialty 101 "Ecology". – Polissya National University, Zhytomyr, 2022.

The assessment of the influence of environmental factors on the formation of addictions among the youth of the Zhytomyr region was based on the results of a sociological survey, in which 250 teenagers took part, most of whom were aged between 20 and 25, namely 43.3%. 59.6% of respondents were female, and 62.5% of respondents live in the city.

As a result of the survey, it was established that only 10% of the interviewed teenagers of Zhytomyr region had never consumed alcohol in their life, 56.7% had tried smoking, 7% had tried narcotic substances, and almost 40% of the interviewed teenagers of Zhytomyr region drank coffee every day. For the majority of respondents, grocery stores where you can buy alcoholic beverages, cigarettes, and coffee are 50 to 100 m away, making these substances more accessible. 30% of young people and teenagers claim that they will consume more alcohol on vacation than in everyday life, which indicates the direct influence of environmental factors on the formation of addictions. The experience of drinking alcoholic beverages, narcotic substances and smoking in cities is higher than in rural settlements

Key words: environmental justice, environment, smoking, alcohol, narcotic substances, coffee, accessibility.

ЗМІСТ

	Стор.
ВСТУП	5
РОЗДІЛ 1. ЕКОЛОГІЧНА СПРАВЕДЛИВІСТЬ ЯК ФАКТОР ВПЛИВУ НА ФОРМУВАННЯ ЗАЛЕЖНОСТЕЙ У МОЛОДІ	8
1.1. Проблема споживання та використання психоактивних речовин серед молоді	8
1.2. Поняття «екологічної справедливості» та вплив факторів довкілля на формування залежностей у молоді	11
1.3. Висновки до розділу	13
РОЗДІЛ 2. МЕТОДИКА І УМОВИ ПРОВЕДЕННЯ ДОСЛІДЖЕНЬ	14
2.1. Програма проведення досліджень	14
2.2. Методика проведення досліджень	14
2.3. Умови проведення дослідження	16
РОЗДІЛ 3. ОЦІНКА ВПЛИВУ ФАКТОРІВ НАВКОЛИШНЬОГО СЕРЕДОВИЩА НА СТАН ЗАЛЕЖНОСТЕЙ МОЛОДІ ЖИТОМИРСЬКОЇ ОБЛАСТІ	17
3.1. Соціальний портрет опитуваних	17
3.2. Відношення молоді до споживання психоактивних речовин	18
3.3. Дослідження факторів навколишнього середовища, що можуть впливати на стан залежностей у молоді	24
3.4. Висновки до розділу	28
ВИСНОВКИ	29
ПРАКТИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ	30
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ЛІТЕРАТУРНИХ ТА ІНФОРМАЦІЙНИХ ДЖЕРЕЛ	31

ВСТУП

Актуальність досліджень. Розлади, що пов'язані із вживанням психоактивних речовин, є однією із найбільш поширених проблем громадського здоров'я в усьому світі. Особливо гостро проблема наркоманії постає для підлітків, оскільки вживання психотропних речовин серед молоді, наразі, схоже на епідемію, яку не можливо зупинити [1]. Не виключенням, на жаль, у цьому сенсі є й Україна, відповідно даних Міністерства охорони здоров'я, кожен 5-й підліток вживав наркотичні речовини, а 20 % усіх наркозалежних є діти й підлітки [2]. Крім того, за даними відкритого ресурсу Statist смертність, що пов'язана із вживанням наркотиків у віці від 15 до 64 років в Україні становить більше 100 осіб на 1 мільйон мешканців.

Основними причинами формування наркозалежності у молоді є, зазвичай, соціально-психологічні чинники, такі як: невирішені конфлікти дитинства, емоційна залежність від дорослих або однолітків, страх самотності і відторгнення, лінь, пасивність, агресивність, егоїзм, низький рівень самосвідомості, відчуття суспільної невизнаності тощо [1]. Проте наразі існують дослідження, які вказують на те, що фактори навколишнього середовища, які включають місце та умови проживання, доступність до небезпечних речовин, що викликають залежності, а також екологічна обстановка можуть впливати на поведінку, пов'язану із вживанням психоактивних речовин у молоді [3].

Попередити проблему наркозалежності у молоді практично не можливо, а тому необхідним є проведення аналізу та вивчення не тільки соціально-психологічних причин, які підштовхують до формування наркотичної залежності у підлітків, а й оцінка так званої «екологічної справедливості» та впливу факторів навколишнього середовища на поширення наркоманії серед молоді.

Мета та завдання досліджень. Отже, метою дослідження стала оцінка «екологічної справедливості» та впливу факторів довкілля на стан зловживання у молоді Житомирської області алкогольних напоїв, нікотину, наркотичних речовин та кави.

Для досягнення поставленої мети передбачалось розв'язання таких завдань:

- провести опитування молоді Житомирської області стосовно вживання нею психоактивних речовин;
- на основі отриманих результатів анкетування опитування молоді Житомирщини встановити рівень споживання алкогольних напоїв, наркотичних речовин, кави та куріння серед підлітків;
- здійснити оцінку впливу факторів довкілля та «екологічної справедливості» на стан залежностей для молоді Житомирщини.

Об'єкт дослідження – особливості впливу факторів навколишнього середовища на залежності у молоді.

Предмет дослідження – молодь Житомирської області.

Методи дослідження. У процесі виконання роботи були використані загальнонаукові та спеціальні методи досліджень: аналітичний, статистичний та соціологічний.

Наукова новизна одержаних результатів: вперше поняття «екологічної справедливості» віднесено до стану залежностей у молоді та здійснено оцінку впливу факторів довкілля на формування залежностей у молоді Житомирської області.

Практичне значення отриманих результатів. Результати досліджень можуть бути використані:

- Департаментом охорони здоров'я Житомирської обласної державної адміністрації при формуванні «Інформаційних бюлетенів з актуальних питань громадського здоров'я КНП «ОЦГЗ» ЖОР»;

- були впроваджені при проведенні екологічних конкурсів, природоохоронних акцій тощо на базі КЗПО «Обласний еколого-натуралістичний центр» ЖОР;
- при проведенні екопросвітницьких заходів на базі Державної екологічної інспекції Поліського округу.

Апробація досліджень. Результати досліджень були апробовані і представлені на таких конференціях, зокрема:

1. науково-практичній конференції з міжнародною участю «Вища освіта та практика в медсестринстві», 21 жовтня 2021 р., Житомир (Додаток А);
2. ІХ Всеукраїнській науково-практичній конференції «Ліс, наука, молодь», 24 листопада 2021 р., Житомир (Додаток Б);
3. V студентській конференції «Магістерські читання-2022», 02 грудня 2022 р., Житомир (Додаток В).

РОЗДІЛ 1

ЕКОЛОГІЧНА СПРАВЕДЛИВІСТЬ ЯК ФАКТОР ВПЛИВУ НА ФОРМУВАННЯ ЗАЛЕЖНОСТЕЙ У МОЛОДІ

1.1. Проблема споживання та використання психоактивних речовин серед молоді

Такі речовини, як алкоголь, нікотин, а також заборонені лікарські препарати, які виписуються суворо по рецепту мають вплив на організм, а тривале та інтенсивне їх вживання може привести до непоправних змін в структурі та функціях мозку [4]. Залежність від психоактивних речовин – це хронічне захворювання головного мозку, яке впливає на поведінку, змінюючи когнітивні функції, такі як навчання, формування пам'яті та контроль імпульсів [5]. Наркоманія характеризується сильною залежністю до психоактивних речовин, що примушує їх придбати і застосувати, навіть якщо це призводить до значних негативних наслідків [6]. Залежність часто супроводжує розвиток багатьох небезпечних наслідків для здоров'я, такі як хвороби серця і рак, а також серйозні проблеми психічного стану, а саме: депресія, апатія, агресивна поведінка тощо [7].

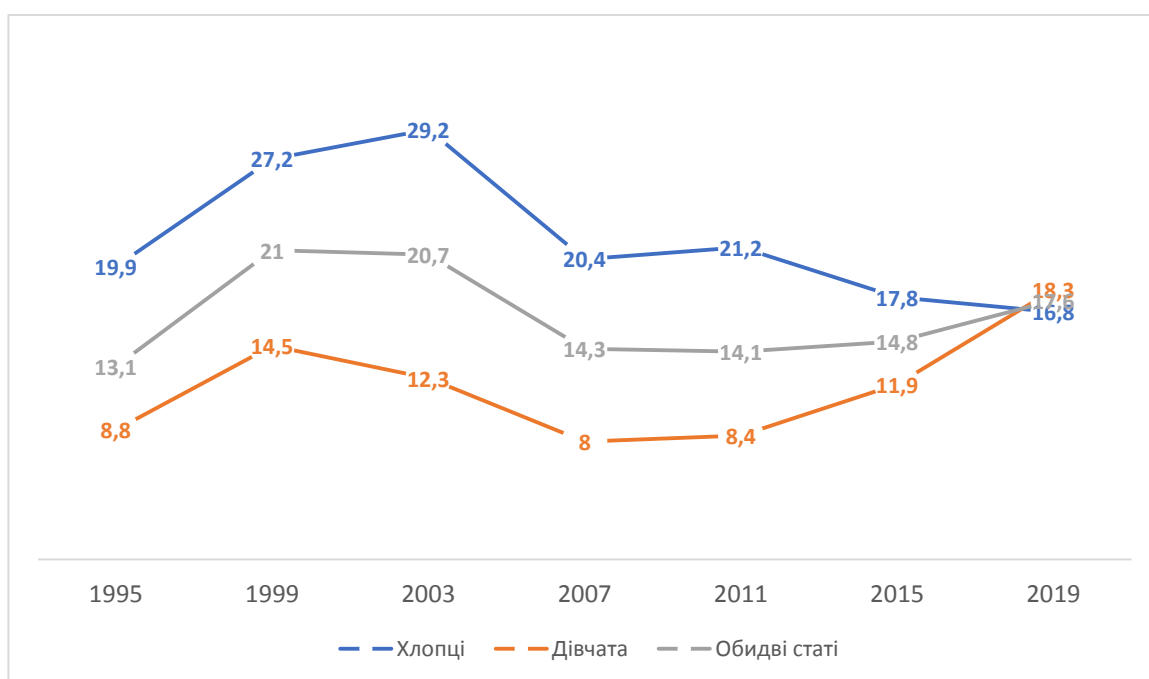
Як зазначалось вище зловживання психоактивними речовинами і наркоманія являють собою велику загрозу для здоров'я людини. У 2013 році у світі близько 246 мільйонів людей віком від 15 до 64 років вживали заборонені наркотики, включаючи каннабіс, опіоїди, опіати, кокаїн, амфетамін, психостимулятори тощо. Із цих 246 мільйонів залежних більше ніж одного з десяти можна вважати проблемними споживачами наркотиків, крім того і з цим може бути пов'язано приблизно 187000 смертей [8]. В США приблизно 10,2 % населення віком 12 років і старше вживали заборонені наркотики, що являє собою збільшення за останні роки дитячої та підліткової наркоманії [9].

За даними міжнародного проекту «Європейське опитування учнів щодо вживання алкоголю та інших наркотичних речовин – ESPAD» щодо

поширеності та тенденцій вживання в Україні психоактивних речовин та алкоголю серед молоді від 15 до 17 років, встановлено, що у 2019 році 5,7 % опитуваних підлітків вживали канабіс, 1 % - екстазі, 1,7 % - амфетамін, 4,1 % - галюциногени та 1,2 % вживали кокаїн [10].

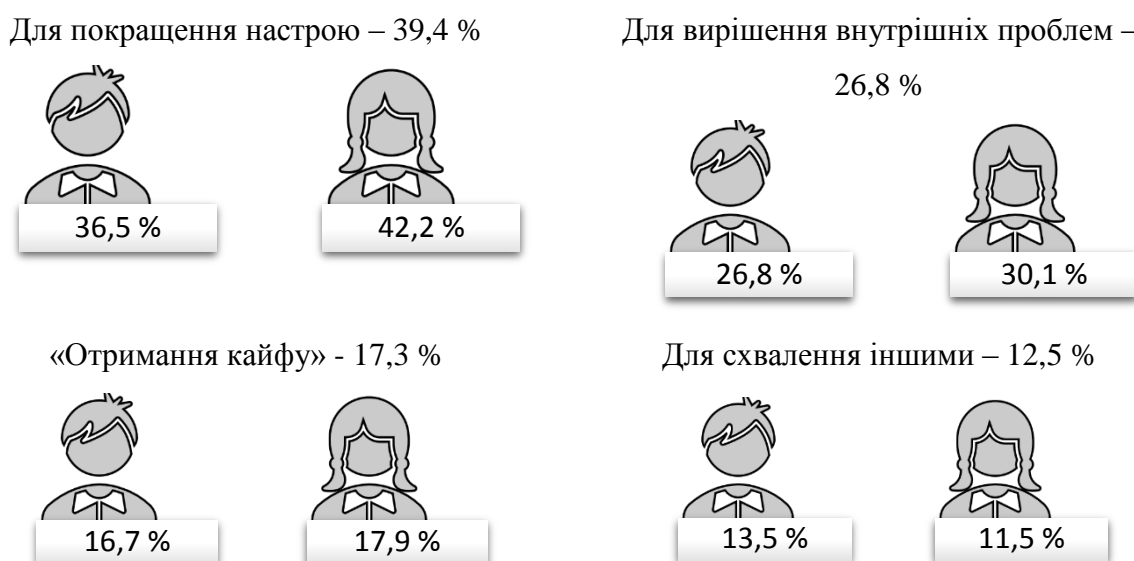
Цікавими виявились дослідження щодо динаміки вживання наркотичних речовин серед підлітків. Доведено, що протягом 1995-2019 років відсоток вживання наркотиків серед хлопців знизився у 1,2 рази, вживання наркотичних речовин серед дівчат підвищилось у 2,1 рази (рис. 1.1).

Рис. 1.1. Динаміка вживання будь-яких наркотичних речовин протягом життя серед підлітків України, % (побудовано автором на основі [10])

Опитування підлітків Європейським моніторинговим центром з наркотиків та наркотичної залежності стосовно вживання алкогольних напоїв показало, що в Україні протягом 2019 року збільшився доступ до алкоголю, оскільки більша половина опитуваних можуть легко дістати пиво, вино або інші слабоалкогольні напої. Зазначено, що 85,7 % підлітків хоч раз у житті вживали алкоголь, 46,3 % - пили алкогольні напої 10 раз і більше. Крім того, серед підлітків найбільше вживають алкоголь дівчата [10].

Серед основних причин вживання алкогольних напоїв було виділено 4 групи (рис. 1.2).

Рис. 1.2. Основні причини вживання алкоголю (побудовано автором на основі даних [10])

За даними центру громадського здоров'я МОЗ України основними факторами, що впливають на формування залежності, можна умовно поділити на декілька груп (рис. 1.3).

Рис. 1.3. Фактори, що формують залежності (побудовано автором на основі даних [11])

Крім того, цікавими виявились дослідження, у яких доведено, що рівень вживання психоактивних речовин був вищим у осіб з низьким рівнем освіти, безробітних та жителів міської місцевості [12].

1.2. Поняття «екологічної справедливості» та вплив факторів довкілля на формування залежностей у молоді

Метою дослідження екологічної справедливості є вивчення розподілу екологічних ризиків для молоді в залежності від біологічного, соціального та екологічного статусу. Наразі дослідження екологічної справедливості розширилися від початкової концентрації уваги на екологічних ризиках, що пов'язані із технологічними небезпеками, до багатьох інших результатів [13, 14], таких як сприйнятливість до стихійних лих [15, 16], доступність до об'єктів довкілля [17, 18] та супутніх захворювань, таких як астма [19]. Основа екологічної справедливості також застосовувалась для усунення расових і соціально-економічних ризиків щодо ресурсів здоров'я, а саме можливості для відпочинку і здорової їжі, які можуть забезпечити регулярну активність та здорове харчування [20, 21]. Метою нашого дослідження є розглянути екологічні ризики, які пов'язані із вживанням психоактивних речовин, що, наразі не достатньо досліджено ученими-екологами в Україні.

Схильність до наркотичних речовин може бути пов'язано з різними факторами, включаючи генетичні, біологічні, когнітивні, афективні, сімейні проблеми і відношення з однолітками [22]. Однак особливий інтерес для природного середовища викликають екологічні фактори, пов'язані із споживанням наркотичних речовин. Довгий час описувалось, що контекстуальні характеристики навколишнього середовища, в якому живуть люди, властивості людського розвитку [23] і здоров'я [24] були розширені для особливої поведінки, пов'язану з дією наркотичних речовин, включаючи початок, продовження вживання та зловживання алкоголем, тютюном і забороненими наркотиками [25].

Дослідження місця і поведінки, що проводились із використанням географічних методів та технологій, виявили докази того, що певні середовища є великим ризиком щодо вживання психоактивних речовин [26]. Дія навколишнього середовища на вживання психоактивних речовин особливо турбує підлітків, враховуючи вразливість молоді до контекстуального впливу навколишнього середовища на початок споживання психоактивних речовин та множинні негативні наслідки для здоров'я раннього початку вживання психоактивних речовин протягом усього дорослого життя [27]. Крім того, раннє вживання наркотичних речовин у підлітків пов'язане з підвищеним розвитком залежності через психічні захворювання [28].

Існує прямий зв'язок між більш «традиційними» дослідженнями в області екологічної справедливості, що присвячені різним небезпекам навколишнього середовища, та дослідженнями відмінностей у впливі екологічних факторів, які можуть сприяти споживанню психоактивних речовин та адиктивній поведінці [29]. Характеристики середовища, що пов'язано із споживанням небезпечних речовин наведено на рис. 1.4.

Рис. 1.4. Характеристики середовищ, пов'язаних із вживанням небезпечних речовин (побудовано автором на основі даних [29])

Отже, під час проведення досліджень наша увага буде зосереджена на опитуванні молоді Житомирської області щодо споживання нею психоактивних речовин.

1.3. Висновки до розділу

- споживання підлітками психоактивних речовин, наразі є проблемою світового масштабу, оскільки їх вплив на здоров'я молоді є досить негативним та викликає залежності;

- дослідження «екологічної справедливості» стосовно споживання підлітками небезпечних речовин розглядають у ракурсі таких чинників: доступ до заборонених та небезпечних речовин, неблагополучний соціальний стан місця проживання, впливу факторів навколишнього середовища на лікування розладів, пов'язаних із вживанням психоактивних речовин та стримуючі фактори довкілля і наслідки споживання небезпечних речовин.

РОЗДІЛ 2

ПРОГРАМА, МЕТОДИКА ТА УМОВИ ПРОВЕДЕННЯ ДОСЛІДЖЕНЬ

2.1. Програма проведення досліджень

Кваліфікаційна робота виконувалась на кафедрі екології Поліського національного університету. Для написання та успішного захисту роботи необхідним було розробка таких основних та допоміжних завдань:

- визначити тему дослідження, встановити його актуальність, мету та основні завдання;
- здійснити аналітичний огляд вітчизняних та зарубіжних літературних джерел та інформаційних ресурсів;
- розробити анкету для опитування молоді Житомирщини з метою визначення стану їх залежностей (табл. 2.1);
- опитати молодь Житомирської області;
- за результатами опитування встановити соціологічний портрет респондентів;
- дослідити які речовини вживаються молодим поколінням найчастіше та його відношення до залежностей;
- виявити чи впливають на куріння, вживання алкоголю, кави та наркотичних речовин фактори навколишнього середовища;
- зробити відповідні висновки та на їх основі розробити практичні рекомендації.

2.2. Методика проведення досліджень

Для досягнення поставленої мети нами було проведено соціологічне дослідження методом анкетування, за допомогою якого ми намагались встановити вплив факторів навколишнього середовища на залежності у молоді Житомирської області. Розроблена анкета містила 15 запитань, які стосувались

визначенню рівнів споживання підлітками Житомирщини алкогольних та наркотичних речовин, куріння та вживання кави (табл. 2.1).

Таблиця 2.1

Питання для опитування молоді Житомирської області

№ питання	Питання	Варіанти відповідей
1	Вкажіть, будь ласка, Ваш вік:	14-16 років
		16-18 років
		18-20 років
		20-25 років
2	Вкажіть, будь ласка, Вашу стать:	чоловіча
		жіноча
3	Вкажіть, будь ласка, Ваше місце проживання:	місто
		село
4	Чи вживали Ви хоч раз в житті алкоголь?	так
		ні
5	Якщо «так», то як часто Ви вживаєте алкогольні напої?	щоденно
		1 раз на тиждень
		на свята
6	Чи пробували Ви курити?	так
		ні
7	Якщо «так», то як часто Ви курите?	щоденно
		інколи
8	Чи вживали Ви колись наркотичні речовини?	так
		ні
9	Якщо «так», то з якої причини?	вплив друзів
		поганий настрій
		особисті проблеми
		не сприйняття іншими моєї особистості
10	Чи вживаєте Ви каву?	так
		ні
11	Якщо «так», то як часто?	щоденно
		при спілкуванні з друзями
		інколи
		не люблю каву
12	Чи спонукають Вас гарна погода і кліматичні умови до вживання алкогольних напоїв, кави та куріння цигарок?	так
		ні
		важко відповісти
13	Чи будете Ви на відпочинку вживати більше алкоголю, ніж в повсякденному житті?	так
		ні
14	На скільки близько від Вашого будинку знаходиться магазин у якому можна придбати алкогольні напої, цигарки і каву?	50-100 м
		100-200 м
		200-500 м
15	Чи легко Вам придбати алкогольні напої, цигарки та наркотичні речовини, якщо Ви неповнолітні?	легко, тільки алкоголь
		легко, тільки цигарки
		легко, тільки наркотики
		неможливо
		неможливо, прошу старших

У опитування взяли участь 250 мешканців Житомирської області віком від 14 до 25 років. Анкета була створена за допомогою онлайн-сервісу Google forms. Для зручності та в умовах сучасної ситуації у країні, онлайн анкета, для отримання максимального результату, була розміщена у соціальних мережах Viber, Telegram, Instagram.

2.3. Умови проведення досліджень

Соціологічне дослідження шляхом опитування проходило на території Житомирської області, яка знаходиться у північно-західній частині України та загальна площа якої становить 29827 км² [30]. За даними Головного управління статистики у Житомирській області станом на 01 грудня 2021 року загальна чисельність населення області становить 1180638 осіб, серед них віком від 0 до 17 років – 232700 осіб [31].

РОЗДІЛ 3

ОЦІНКА ВПЛИВУ ФАКТОРІВ НАВКОЛИШНЬОГО СЕРЕДОВИЩА НА СТАН ЗАЛЕЖНОСТЕЙ МОЛОДІ ЖИТОМИРСЬКОЇ ОБЛАСТІ

3.1. Соціальний портрет опитуваних

Метою опитування було не лише виявити відношення молоді до споживання психоактивних речовин, таких як: алкоголь, наркотики, тютюнові вироби та кави, а й виявити чи впливають фактори навколишнього середовища на рівень споживання підлітками цих речовин.

Таким чином, умовно розроблену анкету можна розділити на 6 частин (рис. 3.1).

Рис. 3.1. Основні складові анкети

Як зазначалось у попередньому розділі у опитування взяли участь 250 мешканців Житомирської області, 43,3 % із яких були віком від 20 до 25 років, 59,6 % опитуваних були жіночої статі, а 62,5 % опитуваних проживають у містах (табл. 3.1).

Таблиця 3.1

Соціальний портрет опитуваних

№ питання	Питання	Варіант відповіді	Відсоток відповідей
1	Вкажіть, будь ласка, Ваш вік	14-16 років	27,9
		16-18 років	8,7
		18-20 років	20,2
		20-25 років	43,3
2	Вкажіть, будь ласка, Вашу стать	чоловіча	40,4
		жіноча	59,6
3	Вкажіть, будь ласка, Ваше місце проживання	місто	62,5
		село	37,5

Таким чином, можна стверджувати, що основна категорія опитуваної молоді області була віком 20-25 років є жіночої статі та мешкають у містах.

3.2. Відношення молоді до споживання психоактивних речовин

Проблема вживання підлітками алкоголю не викликає сумніву, оскільки ця категорія населення знаходиться у процесі формування своєї системи цінностей та моделей поведінки, яка під впливом складної сучасної ситуації в Україні, може сформувати «девіантну поведінку», що несе руйнівний потенціал для особистості. До форм такої поведінки зазвичай відносять: вживання алкоголю, наркоманію, злочинність, суїцидальна поведінка тощо [32].

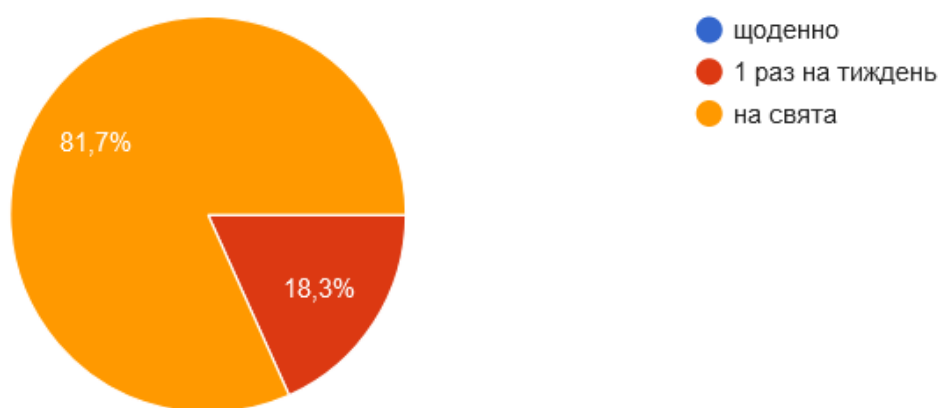
Споживання алкогольних напоїв серед підлітків є проблемою сучасної України, розв'язання якої потребує регулювання алкогольної політики, яка є важливою складовою, що впливає на поширення вживання алкоголю серед підлітків. Небезпека споживання алкогольних напоїв пов'язана із численними проблемами для здоров'я підлітків, які можуть проявитися через фізичні та психологічні вади. Крім того, надмірне споживання алкоголю може викликати залежність, особливо у підлітків, які є майбутнім кожного суспільства.

При вживанні алкоголю у підлітків може швидко розвинути психічна деградація, не здатність концентрувати увагу, не можливість засвоєння нового

матеріалу, розвивається апатичність та байдужість до усього, крім алкоголю [33].

За результатами опитування ESPAD, що проводили дослідження на території України, кількість підлітків, які хоча б раз у житті вживали алкогольні напої, становить 87 %, а стан сп'яніння за останній рік відчували 40 % опитуваних [10].

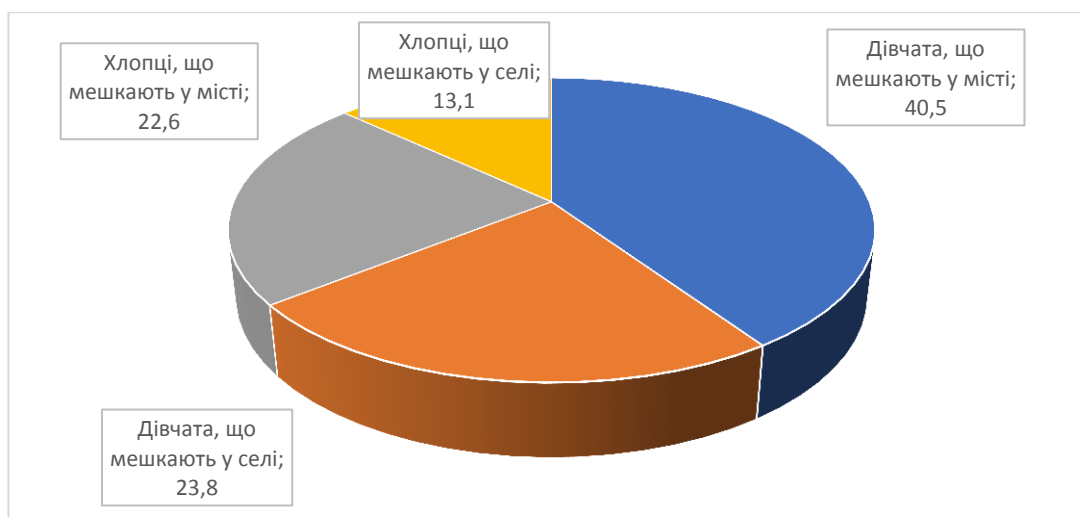
У результаті власного дослідження встановлено, що хоча б раз у житті алкогольні напої спробували 91,3 % опитуваних підлітків області, серед яких 18,3 % вживають алкоголь 1 раз на тиждень. Проте, щоденне споживання алкогольних напоїв не є характерним для молоді Житомирщини (рис. 3.2).

Рис. 3.2. Результати відповідей на питання стосовно частоти вживання алкоголю, %

Серед тих, хто ніколи не вживав алкоголь 55,5 % були дівчата, 80 % із яких проживають у місті та 20 % - у селі. 25 % хлопців, які ніколи не вживали алкоголю мешкають у селі та 75 % є мешканцями міст.

Найбільшу кількість респондентів серед тих, хто хоча один раз у житті споживав алкогольні напої становлять дівчата, які мешкають у місті (рис. 3.3).

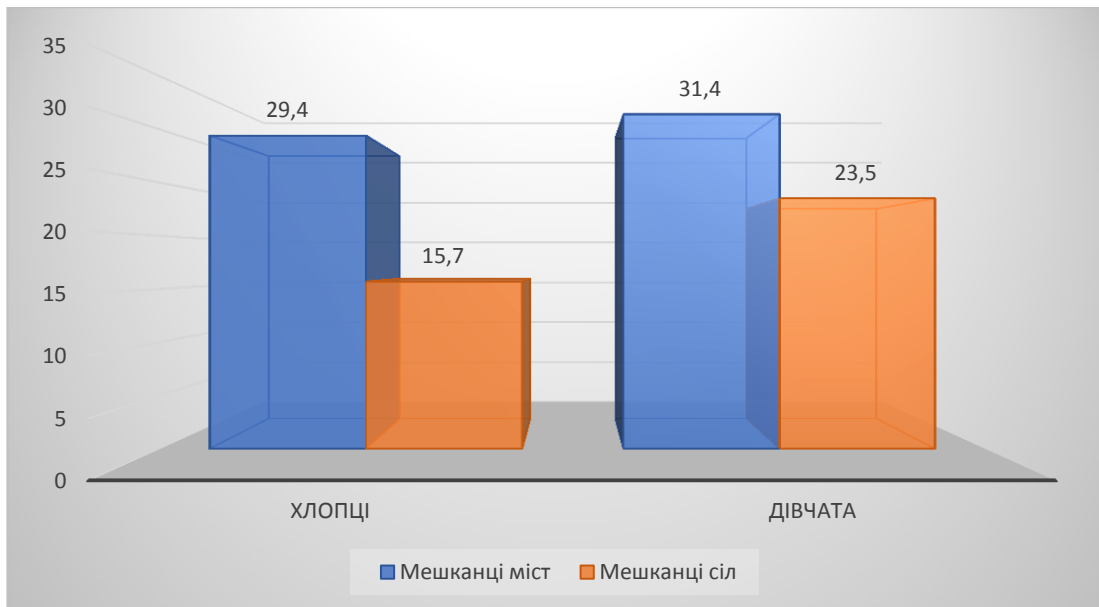

Рис. 3.3. Розподіл респондентів серед тих, хто виживав алкоголь хоча б один раз у житті, %

Проблема куріння серед підлітків є величезною, оскільки більшість людей, які вживають тютюн, почали курити саме у підлітковому віці, а це, у свою чергу, сприяє швидшому формуванню нікотинової залежності та ускладнює відмову від куріння у зрілому віці. Куріння є дуже небезпечним для здоров'я людини, наслідком якого може бути ризик виникнення новоутворень, розвитку ішемічної хвороби серця, інсульту та хвороби периферичних судин, негативні наслідки із сторони центральною та дихальною системою.

За даними моніторингового центру ESPAD доведено, що вік першої спроби куріння становить 14 років для кожного 8 підлітка України, а перша спроба сигарет у віці 9 років і молодше була у кожного 10 опитаного, причому характерним є те, що хлопці та дівчата починають курити в однаковому віці. Крім того, однією із найвагоміших причин поширення куріння серед підлітків є доступність цигарок [34].

Власними дослідженнями встановлено, що 56,7 % усіх опитуваних хоч раз у житті спробували курити, серед яких щоденно курять 23,6 %. Більшість підлітків, що курять, є мешканцями міст, а розподіл їх за статтю є майже рівномірний (рис. 3.4).

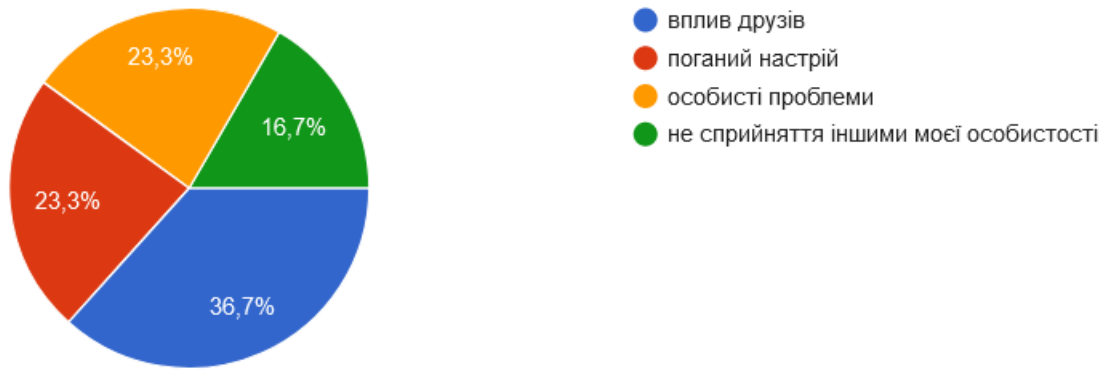

Рис. 3.4. Розподіл респондентів серед тих, хто хоч раз у житті спробував сигарети, %

Небезпека споживання підлітками наркотичних речовин є безсумнівною та очевидною. При постійному споживанні наркотиків формується залежність, під час якої, зазвичай, виникає потреба у збільшенні дози. Наслідком наркотичної залежності є ураження внутрішніх органів, внаслідок хронічної інтоксикації, виникнення неврологічних та психічних розладів, соціальної деградації, збіднення та ослаблення психічного стану, втрата емоцій, інтересів, зменшення життєвого потенціалу тощо.

Соціологічне дослідження ESPAD показало, що 25 % опитуваних підлітків на території України мають досвід вживання заборонених наркотичних речовин [34].

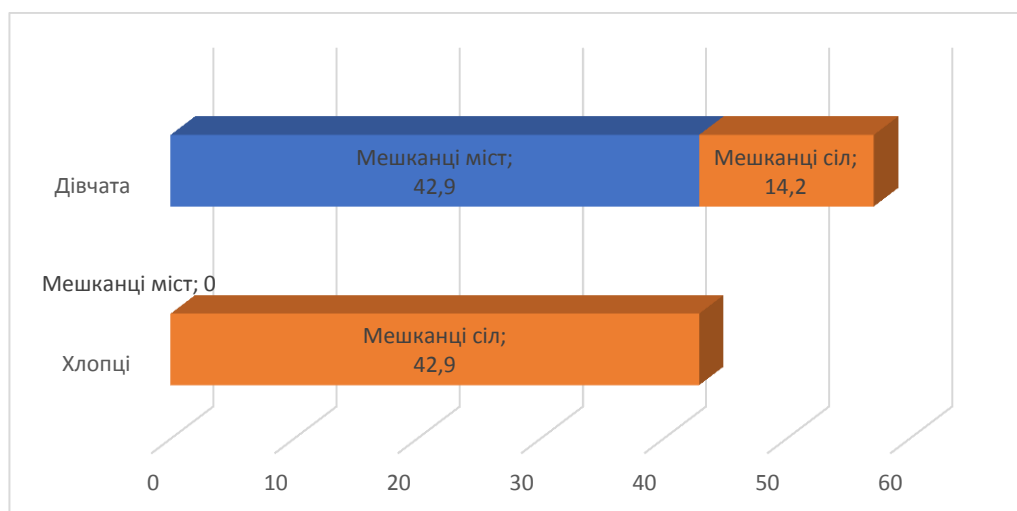
Опитування підлітків Житомирської області показало, що лише 6,7 % респондентів вживали хоча б раз у житті наркотичні речовини. Головною причиною вживання наркотиків, за даними анкетування, став вплив друзів. Не сприйняття іншими моєї особистості зайняло останнє місце серед інших відповідей. (рис. 3.5).

Рис. 3.5. Причини вживання наркотичних речовин серед молоді Житомирщини, %

Цікавими виявились дослідження щодо розподілу опитуваних, які хоч раз у житті спробували наркотичні речовини. Виявлено, що серед даної категорії респондентів 57,1 % становлять дівчата, 42,9 % серед яких мешкають у місті, 14,2 % є сільськими жителями. Хлопці, що вживали наркотики мешкають лише у сільській місцевості, а їх кількість становить 42,9 % (рис. 3.6).

Якщо звернути увагу на те, що головною причиною вживання наркотичних засобів є вплив друзів, а найбільший відсоток тих, хто їх спробував є дівчата, можна стверджувати, що ця категорія підлітків є більш сприятлива до оточуючого середовища, а саме до соціального оточення.

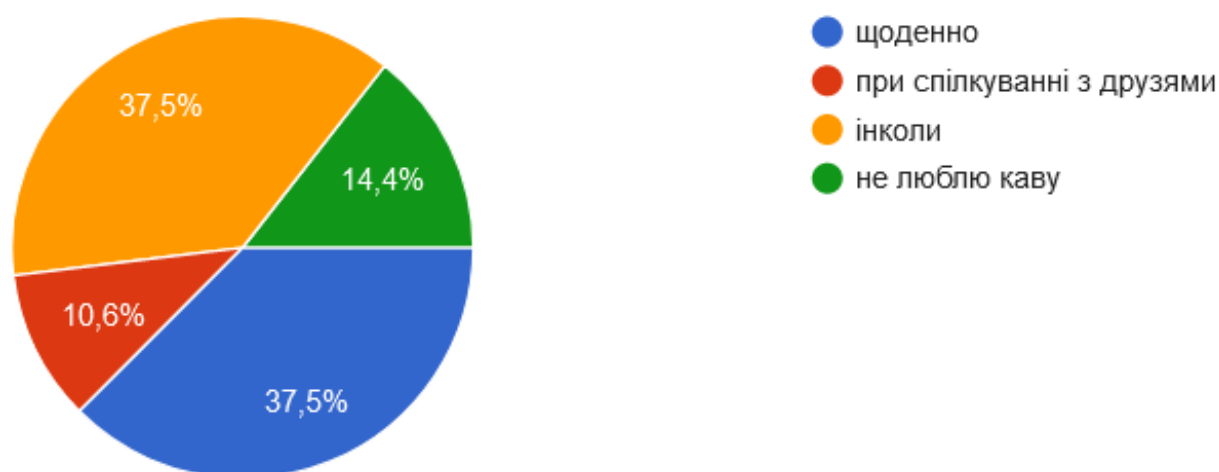

Рис. 3.6. Розподіл респондентів серед тих, хто хоч раз у житті вживав наркотичні речовини, %

Кофеїн – це слабкий алколоїд, що може викликати певну психологічну залежність. Кофеїн є легальний психостимулятор, який активує процеси збудження нервової системи, у результаті чого людина швидше думає, ухвалює рішення, краще запам'ятовує та концентрується. Проте, кофеїн може негативно впливати на роботу шлунково-кишкового тракту та може призвести до порушення сну та підвищення артеріального тиску.

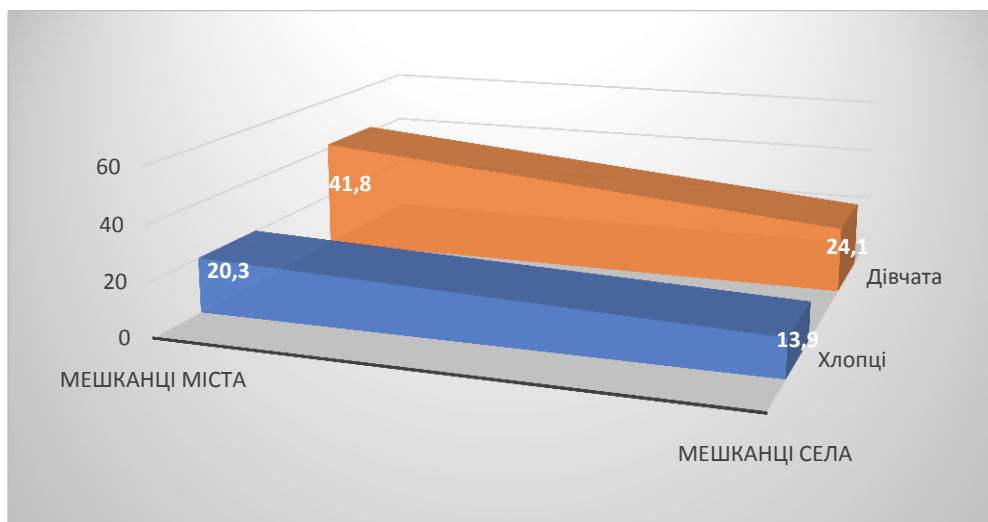
Найбільша небезпека вживання кави є у тому, що кофеїн активно стимулює центри мозкового задоволення, чим, у свою чергу, викликає звикання [35].

Доведено, що серед підлітків Житомирщини 85,6 % опитуваних вживають каву, серед яких щоденно її споживають 37,5 % (рис. 3.7).

Рис. 3.7. Частота споживання кави підлітками, %

Кількість дівчат, що споживають каву та мешкають у містах, удвічі перевищують кількість хлопців. Серед мешканців сільських населених пунктів, що споживають каву, кількість дівчат у 1,7 рази є більшою, ніж хлопців (рис. 3.8).

Рис. 3.8. Розподіл опитуваних, що споживають каву, за місцем проживання, %

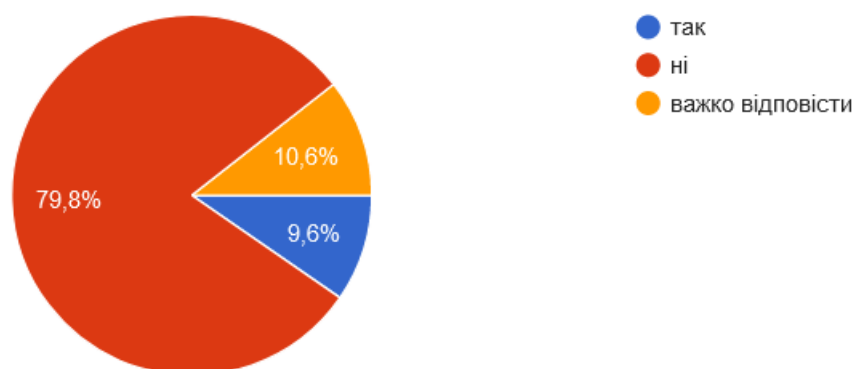
Таким чином, доведено, що найбільша кількість підлітків, що споживають психоактивні речовини, мешкають у містах, що, можливо може бути пов'язаним із легкою доступністю цих речовин.

3.3. Дослідження факторів навколишнього середовища, що можуть впливати на стан залежностей у молоді

Для оцінки чинників навколишнього середовища, які можуть впливати на стан залежностей у підлітків, нами були досліджені такі фактори: погода і кліматичні умови, відпочинок та доступ до психоактивних речовин.

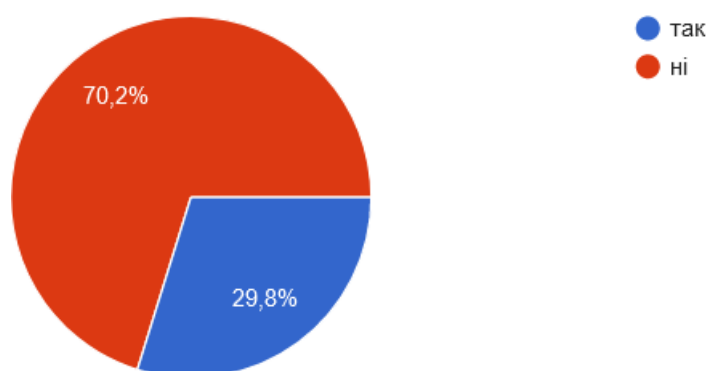
79,8 % респондентів стверджують, що гарна погода і кліматичні умови не спонукають їх до вживання психоактивних речовин. Проте, майже 10 % погоджуються із тим, що гарні погодні умови сприяють бажанню вживати алкоголь, каву та курити сигарети (рис. 3.9).

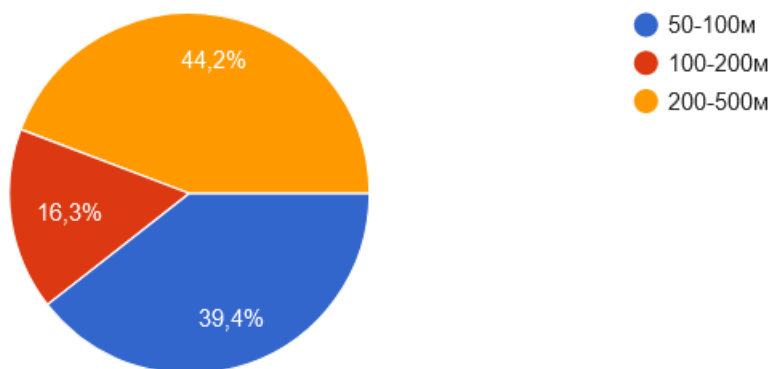
Рис. 3.9. Результати відповідей на питання № 12

Майже 30 % опитуваних стверджують, що на відпочинку будуть більше вживати алкоголю, ніж у повсякденному житті, а це, на нашу думку, є беззаперечним впливом навколишнього середовища (рис. 3.10).

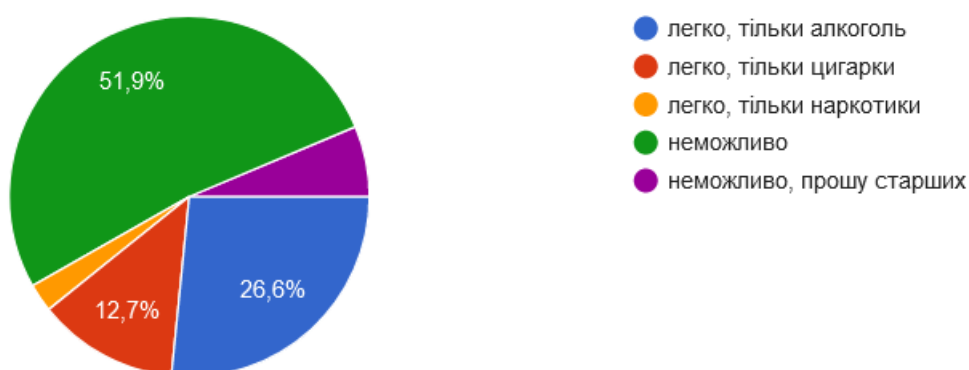
Рис. 3.10. Результати відповідей на питання № 13

Відповідно до аналізу літературних джерел [29] та власних досліджень доведено, що на вживання психоактивних речовин досить суттєвий вплив має доступність до них. Серед опитуваних майже для 40 % магазин, у якому можна придбати алкоголь, сигарети і каву, знаходиться на відстані всього 50-100 метрів, що може вплинути на формування залежностей (рис. 3.11).

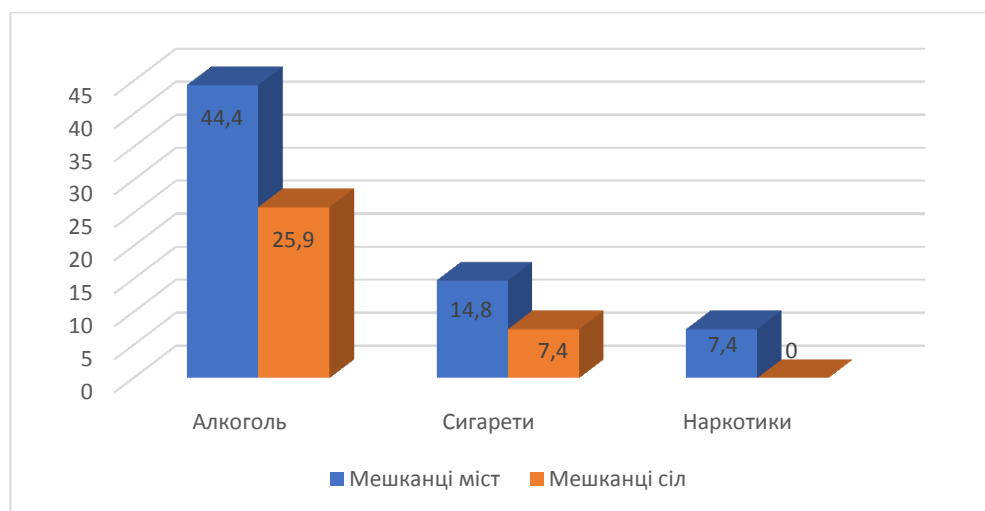
Рис. 3.11. Результати відповідей на питання № 14

Майже 52 % неповнолітніх вказують на те, що не можуть придбати у магазинах психоактивні речовини, проте 26,6 % стверджують, можуть без проблем придбати алкогольні напої, а 12,7 % - сигарети (рис. 3.12).

Рис. 3.12. Розподіл відповідей на питання № 15

Більшість неповнолітніх, які можуть легко придбати алкогольні напої, сигарети і наркотики, є мешканцями міст. Найбільший відсоток доступності для неповнолітніх зафіксовано для алкогольних напоїв, причому для сільської місцевості він є на рівні 25,9. Менш доступними для неповнолітніх є сигарети: 14,8 % опитуваних можуть легко придбати їх у місті і 7,4 % - у селі. Стосовно наркотичних речовин, то їх легко можуть придбати лише 7,4 % мешканців міст (рис. 3.13).

Рис. 3.13. Розподіл неповнолітніх за місцем проживання, які можуть легко придбати алкогольні напої, сигарети та наркотичні речовини, %

Доступність заборонених препаратів має розглядатись також і з точки зору так званого «екологічного громадського здоров'я», одним із завдань якого є впровадження моралі соціальної екологічної справедливості, а також застосування концепції ринкової справедливості відносно здоров'я молоді. Мораль такої справедливості має пояснити причини шкідливих звичок, особливо серед молоді, яка є досить вразливою категорією населення, а «не звинувачувати жертву», у якої фіксуються захворювання, пов'язані із способом життя. Метою ринкової справедливості має бути також обвинувачення тих, хто створює рекламу і ринок продуктів, які викликають звикання та є небезпечними для здоров'я [36].

Отже, суттєвий вплив на громадське здоров'я здійснює екологічне середовище, зокрема, й урбанізація [37], яка, крім безпосереднього впливу на стан здоров'я населення, створює ще й «зручні» умови для доступності та придбання психоактивних речовин та алкоголю.

Крім того, відповідно до Цілей Сталого Розвитку, а саме Цілі № 3 «Міцне здоров'я» необхідним є посилення профілактики та лікування зловживання психоактивними речовинами, включаючи також й зловживання наркотичними речовинами та шкідливе захоплення алкоголем [38].

Таким чином, доведено, що фактори навколишнього середовища можуть впливати на формування залежностей у молоді, оскільки виявлено суттєвий зв'язок між місцем проживання підлітків, що суттєво впливає на доступність психоактивних речовин та впливом погодних і кліматичних умов на стан споживання молодими людьми небезпечних речовин.

3.4. Висновки до розділу

Оцінювання впливу факторів навколишнього середовища на стан залежностей підлітків Житомирщини спонукало нас до наведення таких висновків:

- анкета для проведення соціологічного дослідження містила такі основні частини: соціальний портрет молоді, відношення молоді до вживання до алкоголю, наркотичних речовин, куріння, вживання кави та вплив факторів довкілля на залежності;
- найвпливовішою причиною вживання психоактивних речовин є їх легка доступність, крім того, мешканці міст найбільше вживають такі речовини, ніж сільська молодь.

ВИСНОВКИ

Отже, провівши дослідження щодо «екологічної справедливості» та факторів навколишнього середовища, які можуть впливати на формування залежностей у молоді Житомирської області, нами були зроблені такі висновки:

- у опитуванні молоді Житомирської області, яке проходило шляхом анкетування взяло участь 250 підлітків, більшість із яких були віком від 20 до 25 років, а саме 43,3 %. 59,6 % опитуваних були жіночої статі, а 62,5 % опитуваних мешкають у місті;
- опитування показали, що не вживали ніколи у житті алкоголь лише 10 %, серед яких 45 % були хлопці, 25 % із яких мешкають у селі, 18,3 % опитуваних вживають алкогольні напої щотижня; серед тих, хто хоч раз у житті пробував алкоголь найбільшу кількість становили дівчата, що проживають у містах; пробували курити хоча один раз 56,7 % та щоденно курять 23,6 % респондентів; майже 7 % опитуваних пробували наркотичні речовини, серед яких 57 % становлять дівчата, майже половина яких проживають у містах; щоденно вживають каву майже 40 % опитуваних, серед яких дівчат майже удвічі більше ніж хлопців;
- для більшості опитуваних продовольчі магазини, у яких можна придбати алкогольні напої, цигарки та каву знаходяться на відстані від 50 до 100 м, що робить ці речовини більш доступними. 30 % молоді та підлітків стверджують, що на відпочинку будуть споживати більше алкоголю, ніж у повсякденному житті, а для 80 % - погодні та кліматичні умови не сприяють вживанню психоактивних речовин; досвід вживання алкогольних напоїв, наркотичних речовин та куріння у містах є вищим, ніж у селах, дівчата є більш сприятливими до умов навколишнього середовища.

ПРАКТИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ

Оскільки найбільша кількість підлітків, що споживають психоактивні речовини, мешкають у місті, необхідними діями з боку міської влади мають бути:

- заборона реклами психоактивних речовин;
- заборона продажу алкогольних напоїв, наркотичних речовин та цигарок для підлітків;
- проведення інформаційно-просвітницької роботи із молоддю стосовно небезпечного впливу споживання психоактивних речовин для здоров'я людини.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ЛІТЕРАТУРНИХ ТА ІНФОРМАЦІЙНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Суботович І. М., Махновська І. Р. Психологічні умови виникнення схильності до вживання наркотичних засобів серед підлітків. *Вища освіта та практика в медсестринстві: мат-ли наук.-практ. конф. З міжнар. участю*, 21 жовтня 2021 р. / за ред. В.Й. Шатила. Житомир: ФОП Худяков О.В., 2021. С. 182-184.
2. Навчальний посібник для реалізації ініціативи на місцевому рівні в Україні. Київ, 2018. URL: https://www.unicef.org/ukraine/media/2361/file/CCF_manual_ukr.pdf.
3. Суботович І. М. Вплив факторів навколишнього середовища на залежності у молоді Житомирської області. *Ліс, наука, молодь: матеріали ІХ Всеукр. наук.-практ. конф. (24 листопада 2021 р.)*. Житомир: Поліський національний університет, 2021. С. 219.
4. Volkow N., Li T. The neuroscience of addiction. *Nat. Neurosci.* 2005. № 8. P. 1429–1430. doi: 10.1038/nn1105-1429.
5. Volkow N., Baler R., Goldstein R. Addiction: Pulling at the neural threads of social behaviors. *Neuron.* 2011. № 69. P. 599–602. doi: 10.1016/j.neuron.2011.01.027.
6. American Society of Addiction Medicine. *Definition of Addiction: Frequently Asked Questions*. American Society of Addiction Medicine; Chevy Chase, MD, USA: 2011.
7. The National Center on Addiction and Substance Abuse at Columbia University. *Addiction Medicine: Closing the Gap between Science and Practice*. Columbia University; New York, NY, USA: 2012.
8. United Nations Office on Drugs and Crime. *World Drug Report 2015*. United Nations; New York, NY, USA: 2015.

9. Substance Abuse and Mental Health Services Administration. *Behavioral Health Trends in United States: Results from the 2014 National Survey on Drug Use and Health*. U.S. Department of Health and Human Services; Rockville, MD, USA: 2014.
10. Звіт щодо наркотичної та алкогольної ситуації в Україні за 2020 рік (за даними 2019 року). URL: <https://www.emcdda.europa.eu/system/files/attachments/13559/Zvit-shhodo-narkotyktiv-ta-alkogolyu-za-2020-rik.pdf>.
11. Залежність від психоактивних речовин. Центр громадського здоров'я МОЗ України. URL: <https://phc.org.ua/kontrol-zakhvoryuvan/zalezhnist-vid-psikhoaktivnikh-rechovin>.
12. Substance Abuse and Mental Health Services Administration. *Results from the 2013 National Survey on Drug Use and Health: Summary of National Findings*. U.S. Department of Health and Human Services; Rockville, MD, USA: 2014.
13. Pearce J. *Neighborhood Effects or Neighborhood Based Problems?* Springer; Dordrecht, The Netherlands: 2013. An environmental justice framework for understanding neighborhood inequalities in health and well-being. pp. 89–111.
14. Schlosberg D. Theorising environmental justice: The expanding sphere of a discourse. *Environ. Politics*. 2013. 22. 37–55. doi: 10.1080/09644016.2013.755387.
15. Chakraborty J., Tobin G., Montz B. Population evacuation: Assessing spatial variability in geophysical risk and social vulnerability to natural hazards. *Nat. Hazards Rev.* 2005. 6. P. 23–33. doi: 10.1061/(ASCE)1527-6988(2005)6:1(23).
16. Cutter S.L. *Hazards, Vulnerability and Environmental Justice*. Earthscan. New York, NY, USA: 2006.
17. Schwarz K., Fragkias M., Boone C.G., Zhou W., McHale M., Grove M.J., O'Neil-Dunne J., McFadden J.P., Buckley G.L., Childers D., et al. Trees grow on money: Urban tree canopy cover and environmental justice. *PLoS ONE*. 2015. 10. 607. doi: 10.1371/journal.pone.0122051.

18. Wolch J.R., Byrne J., Newell J.P. Urban green space, public health, and environmental justice: The challenge of making cities “just green enough” *Landsc. Urban Plan.* 2014. 125. 234–244. doi: 10.1016/j.landurbplan.2014.01.017.
19. Schwartz N.-A., Alysse von Glascoe C., Torres V., Ramos L., Soria-Delgado C. “Where they (live, work and) spray”: Pesticide exposure, childhood asthma and environmental justice among Mexican-American farmworkers. *Health Place.* 2015. 32. 83–92. doi: 10.1016/j.healthplace.2014.12.016.
20. Shortt N.K., Rind E., Pearce J., Mitchell R. Integrating environmental justice and socioecological models of health to understand population-level physical activity. *Environ. Plan. A.* 2014. 46. P. 1479–1495. doi: 10.1068/a46113.
21. Hilmers A., Hilmers D.C., Dave J. Neighborhood disparities in access to healthy foods and their effects of environmental justice. *Am. J. Public Health.* 2012. 102. P. 1644–1654. doi: 10.2105/AJPH.2012.300865.
22. Scheier L.M. *Handbook of Drug Use Etiology: Theory, Methods, and Empirical Findings.* American Psychological Association; Washington, DC, USA: 2010.
23. Brooks-Gunn J., Duncan G., Kiebanov P.K., Sealand N. Do neighborhoods influence child and adolescent development? *Am. J. Sociol.* 1993. 99. P. 353–395. doi: 10.1086/230268.
24. Diez-Roux A.V., Mair C. Neighborhoods and health. *Ann. N. Y. Acad. Sci.* 2010. 1186. P. 125–145. doi: 10.1111/j.1749-6632.2009.05333.x.
25. Mason M.J., Mennis J., Coatsworth J.D., Valente T., Lawrence F., Pate P. The relationship of place to substance use and perceptions of risk and safety in urban adolescents. *J. Environ. Psychol.* 2009. 29. P. 485–492. doi: 10.1016/j.jenvp.2009.08.004.
26. Reboussin B.A., Green K.M., Milam A.J., Furr-Holden D.M., Johnson R.M., Ialongo N.S. The role of neighborhood in urban black adolescent marijuana use. *Drug Alcohol Depend.* 2015. 154. P. 69–75. doi: 10.1016/j.drugalcdep.2015.06.029.

27. Nelson S.E., van Ryzin M.J., Dishion T.J. Alcohol, marijuana, and tobacco use trajectories from age 12 to 24 years: Demographic correlates and young adult substance use problems. *Dev. Psychol.* 2015. 27. P. 253–277. doi: 10.1017/S0954579414000650.
28. Chen C., Storr C., Anthony J. Early-onset drug use and risk for drug dependence problems. *Addict. Behav.* 2009. 34. P. 319–322. doi: 10.1016/j.addbeh.2008.10.021.
29. Mennis J., Stahler G.J., Mason M.J. Risky Substance Use Environments and Addiction: A New Frontier for Environmental Justice Research. *Int J Environ Res Public Health.* 2016. 13(6). 607. doi:10.3390/ijerph13060607.
30. Регіональна доповідь про стан навколишнього природного середовища Житомирської області у 2020 році. URL: <https://eprdep.zht.gov.ua/Regionalna%20dopovidj%202021.pdf>.
31. Головне управління статистики у Житомирській області. URL: <http://www.zt.ukrstat.gov.ua>.
32. Булаєв Р. Ф., Кобизєв Д. В., Євдокимова І. А. Вживання алкоголю в підлітковому віці. «СОЦІОПРОСТІР: міждисциплінарний електронний збірник наукових праць з соціології та соціальної роботи». 2020. № 10. С. 43-49. DOI: 10.26565/2218-2470-2020-10-05.
33. Проблема шкідливих звичок у підлітків / О. І. Зарудна, Д. О. Зарудна, О. П. Абухажар [та ін.]. *Медсестринство.* 2018. №3. С. 15-18.
34. Вживання тютюнових та нікотинових виробів серед підлітків. URL: <https://www.phc.org.ua/news/vzhivannya-tyutyunovikh-ta-nikotinovikh-virobiv-sered-pidlitkiv>.
35. Кава для дітей. Скільки можна давати дітям? / Венкон: експерт з інженерних рішень. URL: <https://vencon.ua/ua/articles/kofe-dlya-detej-skolko-mozhno-davat-detyam>.
36. Кучірко О. Я. Екологічне громадське здоров'я: стан, проблеми та перспективи. URL: <https://essuir.sumdu.edu.ua/bitstream-download/123456789/12217/1/Kuchirko.pdf>.

37. Криничко Ф. Р. Громадське здоров'я як суспільне благо: державно-управлінський аспект. Електронне фахове видання *«Державне управління: удосконалення та розвиток»*. 2019. № 7. URL: http://www.dy.nayka.com.ua/pdf/7_2019/57.pdf.
38. Цілі Сталого Розвитку / UNDP Україна. URL: <https://www.undp.org/uk/ukraine/tsili-staloho-rozvytku>.
39. Гардащук Т. В. Екологічна справедливість як критерій громадянського суспільства (рефлексія над досвідом США). *Проблеми філософії права*. 2005. № 1-2, Т. III. С. 286-292.
40. Суботович І. М. Вплив факторів навколишнього середовища на стан залежностей у молоді Житомирської області. *«Магістерські читання – 2022»* : тези V-ї студентської конференції 02 грудня 2022 року. Поліський національний університет. Житомир, 2022.